אתר דעת - מכללת הרצוג

קדושת ארץ ישראל, ירושלים והמקדש

מאת

הרב איסר יהודה אונטרמן

תדפיס מ„תורה שבעל פה"
הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ח

www.daat.ac.il

קדושת ארץ ישראל, ירושלים והמקדש

מאת

הרב הראשי איסר יהודה אונטרמן

ראש הרבנים לישראל

במסכת כלים (פ"א, מ"ו) שנינו: עשר קדושות הן. ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות. ומה היא קדושתה? שמביאים ממנה העומר והבכורים ושתי הלחם — מה שאין מביאים כן משאר הארצות.

אח"כ מפרשת המשנה עוד דרגות של קדושה, זו למעלה מזו: עיירות המוקפות חומה; לפנים מן החומה (היינו חומת ירושלים, שרק בקרבה אוכלים קדשים קלים ומעשר שני); הר־הבית, החיל, עזרת נשים, עזרת ישראל, עזרת כהנים, בין האולם ולמזבח, ההיכל, ואחריו — קודש־הקדשים.

בסוף הפרק שואל הרע"ב מברטנורא: הרי בין כולם ישנן אחת עשרה דרגות של קדושה ובמתניתין תנינן עשר קדושות? ע"ז תירצו הגאונים, כי קדושת ארץ ישראל אינה מן המנין. ונראה, שחשבו כי המשנה מזכירה קדושת ארץ ישראל רק כהקדמה לעשר דרגות הקדושה, שהחלו מעירות המוקפות חומה עד קודש־הקדשים. ולהלן נפרש הדבר ביתר הסבר, למה לא חשבו את קדושת הארץ לדרגה הראשונה.

הגר"א ז"ל, ב„אלי' רבא" למשנה זו אומר: „ביכורים לאו משום קדושת ארץ ישראל, אלא שהיא חובת הארץ ואינה נוהגת אלא באר"י, אולם עומר ושתי הלחם מה שאין מביאים אותם אלא מאר"י, היא משום קדושת ארץ ישראל".

ונראה, שהגר"א אינו גורס כלל את המלה „והבכורים" שבמשנה. ובאמת איתא כן בילקוט שמעוני פ' נשא דחשיב רק עומר ושתי הלחם, וכן בספרי זוטא פ' נשא; ברם, בכל הראשונים נזכרים גם ביכורים כיסוד לקדושת אר"י, וכן גם ברמב"ם הל' בית הבחירה פ"ז, יב.

ויש לעיין, למה לא תנן גם תרומה בין יסודות הקדושה, הרי ביכורים ותרומה דינן שוה לענין הרבה דברים, כמפורש בבכורים פ"ב? והן תרומה נקראת בתורה „קודש", כמפורש בקרא „ואיש כי יאכל קודש בשגגה" (ופירשו חז"ל דקאי על אוכל תרומה) וכתוב שם: „ונתן לכהן את הקודש", היינו, שמביא תבואה חולין במקום זה שאכל וקדושת תרומה חלה ע"ז, ולמה לא נחשוב גם את חיוב התרומה כגורם והוכחה לקדושת ארץ ישראל?

וביותר תמוה לפי הסברו של הרשב"א, כי גבי ביכורים צריכים קרא למעט חו"ל, דכתיב: „אשר תביא מארצך" למעוטי פירות חו"ל, אע"פ שתרומה וכן כל מצוות התלויות בארץ הדין הוא שאין נוהגים אלא בפירות הארץ — וע"ז אומר הרשב"א (בפירושו למס' ב"מ דף פא), דלא דמי תרומה לביכורים, דתרומה החובה על הפירות וכל זמן שלא הפרישה אסורים הפירות משום טבל, אבל ביכורים חובת גברא היא וכשלא הביא בכורים אין הפירות נאסרים.

וכיון שכן, נשאלת השאלה, אם המשנה מזכירה ביכורים בין הטעמים שבשבילם יש באר"י קדושה, למה לא מביאה תרומה?

ונראה לענ״ד לומר, כי בעצם מפרשת המשנה רק את דרגות הקדושה הקשורה עם זו של בית המקדש, זו למעלה מזו. ולכן, כיון שהקדים להזכיר את קדושת הארץ בראשונה (אעפ״י שאינה נכנסת במנין עשר הקדושות) מביא שגם קדושת הארץ קשורה בכמה נקודות למקדש, שהרי מביאים ממנה עומר ושתי הלחם, שמקריבים אותם שם וגם ביכורים נחשבים, שאעפ״י שאינם נקרבים על המזבח והם ניתנים לכהנים, מ״מ צריכים „הבאת מקום״ שיביאם למקדש ותנופה ע״י הכהן, ומלווה לזה גם קרבן ושיר. משא״כ תרומה, שאינה שייכת וקשורה כלל למקדש והריהי חובת הארץ, כמו דיני שמיטה ויובל, וכדומה, ולכן לא חשבה בין גורמי הקדושה, דמיירי רק בקדושת המקדש, וכן בחיוב של פרישה מכל ענייני טומאה, שזה ג״כ מסוג הזהירות שבמקדש וכוללת גם מחנה לויה.

ב

הפתיחה לכל דיני הקדושה בזמננו היא השקלא וטריא בכמה מקומות בש״ס אם קדושה ראשונה היא לשעתה בלבד, או שנשארת בקדושתה גם לעתיד. בעניין זה ישנה פלוגתא בין התנאים ואח״כ איפלגי בזה גם אמוראי, לענין פסק הלכה כדברי מי, ושוב דעות שונות בין רבותינו הפוסקים.

דעת רבינו הרמב״ם, שאחזו בה כמה ראשונים, היא, כי קדושה ראשונה היתה רק לשעתה, והוא מסביר את זה, מכיון שהקדושה באה ע״י הכיבוש של אר״י בימי יהושע, לכן אחרי החורבן הראשון, שבוטל הכיבוש, בטלה גם קדושת הארץ. כל זה בנוגע לקדושה הראשונה של יוצאי מצרים, אבל קדושה שניה שבימי עזרא, סובר רבינו הרמב״ם, שקידשה גם לעתיד, שהיא היתה ע״י חזקה ולא נתבטלה ע״י החורבן.

ברם, כמה ראשונים חולקים על הגדרה זו, ולדעתם, בימי עזרא לא היו צריכים קידוש חדש, ולא היתה להם גם אפשרות לקדש הכל, משום שזה דורש גם מלך ואורים ותומים, שלא היו בימי עזרא.

כמו״כ נחלקו הראשונים על עצם העניין של חלות הקדושה על הארץ או על העיר ועל העזרות. הספק הוא אם היתה בזה קדושת פה, היינו, שראשי הציבור והסנהדרין הקדישו באמירה את המקומות הללו וע״י כך באה חלות הקדושה על כל מקום לפי עניינו; או שחלות הקדושה היתה ממילא, עי״ז שהחזיקו במקומות הללו ומילאו בהם את התפקידים המיוחדים להם.

ומדברי הגמרא (יבמות טז, א): „הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל... והניחום כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית״ משמע, שהיתה איזו פעולה של הקדשה, אלא שבכוונה לא עשו כן על כמה כרכים, כדי שעניים יסמכו עליהם בשביעית ויקבלו מתנות עניים שם. בכל אופן, דעת הרמב״ם ודעימיה ברורה, כי קדושה הראשונה שבימי יהושע באה ע״י הכיבוש, אלא שלא נתחייבו בתרומות ומעשרות עד לאחר שבע שחילקו, שאז נשלמה ירושה וישיבה, כמ״ש בתורה: „וירשתם אותה וישבתם בה״.

אכן, יש צורך לפרש כאן פרט אחד שלא נתפרש כראוי וזה בנוגע לחיוב חלה, אשר לדברי הגמרא בכתובות (כה, א) יש אומרים, שגם אם סוברים „תרומה בזה״ז דרבנן — חלה דאורייתא״. וטעמו של דבר הוא מפני הברייתא, שבשבע שכבשו ושבע שחילקו לא נתחייבו בתרומות ומעשרות, אבל בחלה נתחייבו, משום שבחלה נאמר „בבואכם״, היינו משהתחילו לבוא ונכנסו ב׳ או ג׳ מרגלים.

www.daat.ac.il

וכמה פעמים התלבטנו להבין דבר זה. שהרי חלה נקראת ג״כ תרומה, דכתיב: „חלה

אתר דעת - מכללת הרצוג

תרימו תרומה', ומהו ההבדל ההגיוני בין תרומה של התבואה לבין תרומה של העיסה (וביו"ד סי' שכח, ס"א, מפורש כי כשמפריש חלה מברך אקב"ו להפריש תרומה)?

ונראה לי לומר בזה דבר המסתבר, כי רש"י בכתובות שם מפרש הטעם שלא נתחייבו בתרו"מ עד אחרי ירושה וישיבה הוא: „דכתיב ,דגנך', תבואת זרעך המיוחדת לך", ולכן, כל זמן שלא נגמרו הכיבוש והחלוקה אין זה שלו. אכן, כל זה שייך בתרו"מ, שלקוח פטור מהפרשתן, כמפורש בגמרא (בבא מציעא פח, ב): „ואכלת, ולא מוכר; תבואת זרעך, ולא לוקח" (ומה שכותב המהרי"ט (ח"א סי' פה) שגם לקוח חייב בתרומה ולא נפטר אלא ממעשרות בלבד — כבר חלקו עליו הפוסקים והביאו ראיות שאין הדין כן), אבל בחלה נראה לענ"ד ברור, שגם כשלקח בצק חייב בתרו"מ, ואין ע"ז הפטור של ,תבואת זרעך' שיש בתרומה.

ולפי זה גם עצם החיוב של הפרשת חלה בא לפני שנגמר הכיבוש, דמשהתחילו לכבוש כבר נתחייבו, מאחר שאין הכרח שיהיה ,תבואת זרעך'.

בכל אופן עדיין לא נתברר הדין כראוי שלגבי חלה אין לקוח פוטר, אעפ"י שנראה לומר כן, ואשמח אם אמצא ראיה מבוססת לדין זה, לחיוב או לפטור.

ג

ולפני שאנו גומרים את הדיון על קדושת אר"י כדאי לברר קצת דינו של עבר־הירדן, שלענין כמה דינים הוא נחשב לחלק מארץ־ישראל.

והנה לענין תרו"מ גם עבר הירדן חייב, ובש"ס נזכרו ג' ארצות לענין חיובים שונים, היינו: יהודה ועבר הירדן והגליל, ולא נזכר כי קדושתה של עבר הירדן קלה יותר מיהודה והגליל. וממשנה סוף כתובות (קי, א) נראה שאין הבדל לענין המצוה לגור באר"י בין הצד המזרחי של הירדן לצד המערבי. שהרי המשנה אומרת: „שלש ארצות לנשואין", היינו אם נשא אשה באחת מהן אינו יכול לכופה לצאת אחריו מארץ אל ארץ, ולכן אם נשא אשה בעבר הירדן אינה מחוייבת ללכת אחריו כשהוא רוצה לעבור ליהודה או לגליל.

מכאן, שאין הבדל בקדושתן של שלש הארצות, דאם נימא שקדושת יהודה גדולה יותר, למה לא יוכל לחייבה לצאת מעבר הירדן ליהודה, כמו שיכול לכופה לעבור מכל חלקי הארץ לירושלים?

ואמנם, לעניין בכורים מצינו במס' בכורים (פ"א, מ"י) פלוגתא בין ת"ק לר' יוסי הגלילי. ת"ק סובר כי מביאים זיתי שמן מעבר הירדן, ור"י הגלילי חולק ואומר: „אין מביאין ביכורים מעבר הירדן ,שאינה ארץ זבת חלב ודבש". ואמנם, הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ב, ה"א) פוסק: „מביאים ביכורים של דבריהם מערי סיחון ועוג ומסוריא". ובכ"מ שם דחיק לפרש למה לא יהיו חייבים להביא ביכורים משם מדאורייתא ומדוע פוסק כר' יוסי נגד הת"ק?

אכן בירושלמי שם איתא על הך פלוגתא של ת"ק ור' יוסי: „תני, אשר נתתה לי, לא שנטלתי לי מעצמי". ופירש שם הפנ"מ, דקאי על ר' יוסי הגלילי, וחולק על מה שכתוב במשנה טעמו של ר' יוסי מפני שאינה ארץ זבת חלב ודבש, אלא מביא טעם אחר: שבקריאת הביכורים הוא אומר: ,הארץ אשר נתתה לי' וזה ממעט את ארץ סיחון ועוג, „שנטלו להם בני ראובן ובני גד מעצמם". ושואלת הסוגיא בירושלמי: „מאי ביניהון?", כלומר, מה נפקא מינה לדינא אם אומרים טעמא דר' יוסי הגלילי משום שאינה ארץ זבת חלב ודבש, או משום שאין זה ,אשר נתתה לי'? אמר ר' אבין: „חצי שבט מנשה ביניהון",

www.daat.ac.il

שהרי רק שבט ראובן ושבט גד בקשו לקבל נחלה מעבר הירדן מזרחה היום; אלא שאחרי שהסכים מרע"ה לתת נחלתם שם בתנאי שיעברו חלוצים לכבוש הארץ, נצטרף גם חצי שבט מנשה אליהם לקחת חלקו יחד אתם, חלקו של חצי שבט מנשה אין זה „נטלו מעצמם" ולכן לפי טעם זה חייבים בבכורים.

אמם, עצם הדבר נראה תמוה, כי בכל מצוות התלויות בארץ מחוייבים שבטי ראובן וגד כמו כולם, ורק לענין בכורים לבד יהיו פטורים, מה שלא מצינו בשום מקום בתורה להפלות בין הבאת בכורים ליתר מצוות תורה"ק. ובשלמא לטעם הראשון, שאין זו ארץ זבת חלב ודבש, יש לומר שטיב הפירות נוגע רק למצוות בכורים, שמצוה להביא מן המובחר, אלא לטעם השני, שחטאו במה שבקשו לקבל נחלה שם, צריך ביאור, למה זה לא פוגע בכל יתר המצוות התלויות בארץ?

ונראה לענ"ד להסביר את הענין כך, כי מצוות בכורים מלמדת את האדם לדעת כי הראשית של פרי־יגיעו צריך תמיד להיות מוקדש לעבודת ה' ולענייני הנפש ואח"כ לענייני הגוף. ולכן, ראשית פרי אדמתו צריכים להביא בית ה' וזה ידריך אותו בכל ענפי החיים: קודם לגבוה ואח"כ להדיוט, כי ענייני הנשמה קודמים לצרכי הגוף.

והוכחה מפורשת כי רעיון זה הוא ממטרת הבכורים אנו מוצאים במדרש תנחומא ריש פרשת תבוא וז"ל: „צפה משה ברוח הקדש וראה שביהמ"ק עתיד ליחרב והבכורים עתידין ליפסק עמד וההקין לישראל שיהיו מתפללין ג' פעמים ביום". וכמה קשה להבין, שהתפילות ממלאות רק את מקום הבכורים דוקא, והרי בחורבן ביהמ"ק חסרים אנחנו הרבה מצוות, וע"ז נאמר: ,ונשלמה פרים שפתנו'. אלא פירוש הדבר הוא, כי אותו הלקח שהיו מקבלים ממצוות הבכורים, לתת תמיד את הראשית לה' לפני שהוא נהנה מזה בעצמו, אפשר לקבל מהתפילות שעלינו להתפלל בכל יום. כי בבוקר, כשהיהודי קם ממטתו ראשית מעשהו לומר ק"ש ותפילה וכן בערב ואח"כ אוכל סעודתו. והעניין מבואר.

ולכן הגיוני הוא, כי שבטי ראובן וגד לא הביאו בכורים, מפני שעצם דרישתם לקבל נחלה לפני כיבוש הארץ ע"י כל העם מנוגד וסותר לרעיון הבכורים. ואלמלי התבוננו בלקח הבכורים לא היו מבקשים לקבל ראשית כל „גדרות צאן למקניהם וערים לטפם". לפיכך הם משוללים מצוות הבכורים.

כדאי להוסיף נקודה אחת בנוגע לעבר הירדן והיא, לפרש מאימתי נתקדשה הארץ הזאת בקדושת אר"י? לכאורה נראה, שהקדושה חלה עליה בזמן שמרע"ה הסכים מפי הגבורה, לתת לשני המטות וחצי המטה את חלקם בארץ. כי הרי מפורש בתורה, שמקודם חשבו משה ובני ישראל לבלי לנגוע בארץ סיחון ועוג והבטיחו להם: ,לא נטה בשדה ובכרם... בדרך המלך נלך עד אשר נעבור גבולך'. וא"כ איך אפשר לומר כי ארצות אלה נתקדשו כבר בקדושת אר"י? הן כוונתם היתה לא לכבוש כלל את ארץ סיחון ועוג ולעבור את הירדן.

ברם, מדברי הרמב"ן בפ' מטות נראה שהארץ היתה קדושה עוד לפני שניתנה לנחלה לשני המטות. כי הרמב"ן בפ' מטות (לא—כג) מקשה ,למה פירש מרע"ה דיני גיעולי מדין ולא פירש דיני גיעולי ארץ סיחון ועוג? הרי גם משם לקחו הרבה שלל, כמ"ש ,רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו'. תירוצו הוא, כי ארץ סיחון ועוג

www.daat.ac.il

אתר דעת - מכללת הרצוג

מלכי האמורי מארץ ישראל היא ובמלחמת כיבוש הארץ הותר להם כל שללם אפילו „קדלי דחזירי" ולא היה צורך להגעיל (וגם אחר המלחמה לא הגעילום כלל, כדברי הגמ' שנתחייבו להגעיל רק „קדירה בת יומא"), אבל מדין לא מאר"י היא ולא לקחו ארצם כלל אלא הרגו אותם, לתת נקמת ה' במדין, לכן לא חל ההיתר שיש בשעת כיבוש הארץ.

מדברי רמב"ן אלה מוכח, שעצם המלחמה על ארץ סיחון ועוג היתה מלחמת מצוה לכבוש חלק זה של ארץ־ישראל, אבל תמוה הדבר מאוד, שהרי מרע"ה שלח להודיע למלך סיחון שרוצה רק מעבר בלבד, כמו שכתוב, אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי, רק אעברה ברגלי' (דברים ב, כח); ולא ייתכן להעלות על הדעת כי היתה בזה תחבולה להיכנס ולהילחם למען לרשת את ארצם, וחלילה לחשוב כי בדברי אדון הנביאים, הי' מעין אחד בפה ואחד בלב.

ובודאי פירוש הדבר כך הוא: אלמלי היה סיחון נותן לישראל מעבר דרך ארצו היו עוברים דרך שם מבלי לגגוע בהם, אלא שהיו מוכנים לכך, כי במקרה שלא יסכים סיחון למעבר דרך ארצם ויצא למלחמה אז יכבשו את הארץ בכוח ותישאר כחלק מאר"י בצד המזרחי של הירדן. ברם, הקב"ה היודע מחשבות וצופה מראש את העתיד להיות, הודיע למרע"ה כי סיחון יכביד לבו ויצא להילחם בהם ויכבשוה להיות חלק מאר"י. ואעפ"י שלפני שבאו שני השבטים, הראובני והגדי, בבקשה להתיישב שם חשבו להשאיר את הארץ כמו שהיא — נתקדשה הארץ, שכשיגיע הזמן שבני ישראל יתיישבו שם, אחרי שיכבשו את הארץ ממערבו של הירדן, תהי' גם עליה קדושת ארץ ישראל.

ולכן יש לומר, שאחרי צווי ה' אל משה (שם, לא): „ראה החילותי תת לפניך את סיחון ואת ארצו, החל רש לרשת את ארצו' נתקדשה הארץ במלחמה, שהיתה מלחמת כיבוש וגם „קדלי דחזירי" הותרו אז כשכוונתם לעשותה חלק מארץ ישראל ולהתיישב בה לעת הצורך.

ד

כעת נדון בעניין קדושת ירושלים, שלפי המשנה כלים פ"א קדושתה בדרגה גבוהה יותר מקדושת ארץ ישראל בכללה. והנה במשנה שם לא נזכר כלל שם העיר ירושלים והדרגה שלה נקראת רק: „לפנים מן החומה ... שאוכלים שם קדשים קלים ומעשר שני"; אולם מדברי חז"ל במקומות שונים אנו למדים, שהיו הרבה דיורין בעיר ירושלים גם מחוץ לחומה, — האם גם על אלה נקרא שם ירושלים, עם החשיבות המיוחדת שחכמינו ייחסו לאנשי ירושלים ול„נקיי הדעת שבירושלים", או לא?!

ואמנם, מעצם העובדא שבמשנה כלים לא נזכר שם העיר ירושלים כלל מוכח, שגם מחוץ לחומה היו דיורין לבני ישראל וחשיבותה היתה מפני שיש בה פלטרין של מלך מלכי המלכים, אעפ"י שמחוץ לחומה אסור לאכול קדשים קלים ומע"ש, ולהלן נביא קצת ראיות לכך.

ולכן לא הזכירו שם ירושלים, כדי שלא לטעות בדין אכילתם של קדשים קלים ומע"ש, שלא הותרו אלא לפנים מן החומה. ואמנם, בנדון זה באה שאלה מעשית לפנינו, באחד שדרש מאשתו לעבור מעיר אחת באה"ק לירושלים, והיא סרבה. והן במשנה בכתובות קי, ב מפורש שהכל מעלין לירושלים ואין ע"ז שום חולק. ברם, השאלה היא אם אמנם כוונת המשנה על כל ירושלים, או רק על החלק שלפנים מן החומה? ואם כי לא מצאתי, לע"ע, הוכחה מפורשת בנקודה זו, נראה לומר, שדיני ירושלים המיוח־

www.daat.ac.il

דים, חוץ לענייני המקדש, שייכים לכל השכונות המחוברות לעיר זו. ומצינו בגמרא (חלה סופ״ד; גיטין ח, ב) הלשון: „בפרווארי ירושלים״, הכוונה היא באזורים שבעיר, אבל מפני שהיו מחוץ לחומה נקראים פרוורים. ומזה שאמרו במשנה שם: „הקונה בסוריא כקונה בפרוור שבירושלים״ ולא אמר סתם: כקונה בארץ ישראל, אנו למדים שגם בפרוורים של ירושלים היתה חשיבות מיוחדת.

ומכיון שלא מצאתי הוכחה מפורשת לכך, נראה לי להביא ראיה מדין ארץ ישראל בכלל, שישנם מקומות שאין עליהם קדושת הארץ ובכ״ז דינם כמו ארץ ישראל עצמה לכמה דברים.

דוגמא אחת אנו מוצאים בפסק רבינו הרמב״ם הל׳ סנהדרין פ״ד, ה״ו: „וכל אר״י שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה״. אעפ״י שהוא פוסק כי מקום שהחזיקו רק עולי מצרים נפסקה קדושתם אחרי שגלו, כיון שהיתה רק מפני הכיבוש. ולכאורה תמוה, אם אין למקומות אלה דין אר״י לענין חיוב תרו״מ למה יש להם דין אר״י לגבי מתן סמיכה? ומה שהכ״מ רוצה להביא מקור לדין זה מגמרא סנהדרין (דף יד), שמועיל הרשות לעיירות העומדות על הגבולין וכ״ש לעיירות שכבשו עולי מצרים — תמוה מאד, הרי שם לא מדובר בדיני סמיכה או שיפוט דיני קנסות, אלא לדין נקיטת רשות בלבד. וכבר העיר בס׳ מנחת חינוך לפ׳ שופטים על דברי כ״מ אלה.

ועצם הדין שאין סמיכה אלא באר״י, הוא לדברי מג״ח מדאורייתא, ויש מהאחרונים האומרים כי זה ילפינן מפסוק בישעיה (ב, ג): „כי מציון תצא תורה׳ וגו׳.

הרי שמצינו כי גם בחלק מאר״י שאינו מחוייב בתרו״מ ואין לו כל הדינים של קדושת הארץ — מ״מ יש לו דין חשיבותה של ארץ ישראל לגבי דינים שונים, ונקט הרמב״ם שגם לעניין סמיכה סגי בזה שיש לה חשיבות של אר״י.

וכן לענין פר העלם דבר אמרינן בהוריות (ג, א): „אמר רב אסי, ובהוראה הלך אחר רוב יושבי ארץ ישראל, שנאמר: ,ויעש שלמה... מלבוא חמת עד נחל מצרים׳ שמע מינה, הני הוא דאיקרי קהל, אבל הנך לא״. וכן פוסק הרמב״ם בהל׳ שגגות, פי״ג, ה״ב: „ואין משגיחין על יושבי חוץ לארץ, שאין קרוי קהל אלא בני ארץ ישראל״. אכן, בשטח שמל־בוא חמת עד נחל מצרים יש הרבה מקומות שלא כבשום עולי בבל ובכ״ז לענין מנין נחשבים הם בני ארץ ישראל, אעפ״י שאין בהם קדושת אר״י, כדאמרן. ועיין רמב״ם הל׳ תרומות פ״א, ה״ז, שעולי מצרים כבשו מצד דרום רק עד אשקלון וכל השטח הגדול דרומה לא נכבש על ידם.

ובחידושי הריטב״א לגיטין (ב, א) מסביר לעניין עכו, דאע״ג כשגלו בטלה קדושת הארץ, חיבת הארץ מי בטלה? ולכן היה ר׳ אבא מנשק כיפי דעכו, אע״ג שלא כבשוה עולי בבל.

וכמו בארץ ישראל כולה כן יש לומר לגבי קדושת ירושלים, שיש לה יתרון על שאר אר״י, מפני שהיא מטרפולין של אר״י, ועיר הבירה שבה פלטרין של מלך מלכי המלכים, וקרוב מאוד לומר, שהדין של הכל מעלין לירושלים שייך בכולה, גם בחלק שמחוץ לחומה. כי דינא דהכל מעלין לא שייך לקרבנות כלל, ויש לכל ירושלים יתרון בקדושתה ובחיבתה, ולכן כשאחד מן הזוג רוצה דוקא לגור בעיר ירושלים, צריך השני להישמע לו לעלות עמו. ועיין בשו״ת חת״ס (יו״ד חי׳ רלד) המפרש, שכל אר״י קדושה, גם המקומות שאינם מחויבים בתרו״מ, וכן גם ירושלים קדושה משאר ערי אר״י ומסיים וז״ל: „היוצא

www.daat.ac.il

אתר דעת - מכללת הרצוג

מדברינו, דעכ"פ לכו"ע קדושת שניהם [היינו של אר"י ושל ירושלם] קדושת עולמים היא, מימות עולם ועד סוף ימות עולם, לא נשתנית ולא תשתנה, אלא שקדושת ירושלם חמורה מקדושת שאר ארץ ישראל". לפי"ז אף אילו הרסו האויבים את כל החומות עד היסוד, קדושת ירושלם לא זזה ממקומה.

ולדעתי, גם לעניין קבורה, שהדין הוא כי אין מפנין את המת מקברו לקבר אחר אלא רק מחו"ל לאר"י מפני קדושתה — שגם לפנות ממקום אחר באר"י לירושלים מותר מפני החשיבות שלה. שהרי גם לקבר משפחה מותר לפנות, וכ"ש למקום שכל ישראל שואפים לקבוע מנוחת עולמים שלהם (שהרי בפנים מן החומה אין מקום קברות) וכל המצורף לירושלים (חוץ מכפרים הנבדלים מן העיר) יש דין של פרווארי ירושלים וחשיבות מיוחדת להם, כאמור.

ה

ולאחרונה, מלים אחדות על רוממות קדושתו של בית המקדש וערכו הנשגב, להרים את האדם לדרגה רמה של אצילות וקדושה.

השאיפה לראות את בית הבחירה עומד על תלו בכל הודו והדרו, לשמש מרכז רוחני לאומה ותל תלפיות לעולם כולו, היא משותפת לכל יהודי. אכן, בשביל יהודי התקיף באמונתו בהקב"ה ונפשו דבקה בתורתו, שאיפה זו אופפת אותו כולו ונשמתו עורגת לראות השראת השכינה בישראל. הוא מלא כמיהה פנימית לחיי אצילות וקדושה אשר רק ע"י השפעת ביהמ"ק אפשר להגיע אליהם. הבית שאנו מיחלים לראותו בנוי ומשוכלל יהי' מגדלור לישראל וימשוך כבחבלי־קסם גם את העמים, להרים את הדגל של אמונת האחדות וחיי־מוסר וצדק לכל העולם.

כדאי לצטט פסוקים אחדים ולפרשם, כדי להביע מה ישראל מחכה להשיג ע"י בנין ביהמ"ק, שאנו מזכירים אותו תמיד כשיא התקוות שגאולת ישראל תגיע אליהן.

במזמור לאסף (תהילים מזמור עג) מביע המשורר הנשגב את הסכנה הגדולה שעמדה לפניו להתמוטט לגמרי מעמדתו הרוחנית ע"י זה שקינא בהוללים, אשר פרקו עול, נתקו מוסרות, והם נהנים מלוא־חפניים מכל תענוגי העולם. מתאר הוא חיי ההפקר שלהם: „שתו בשמים פיהם ולשונם תיהלך בארץ... הנה — אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל". כך הולך המשורר ומתאר כמה התאמץ להבין, למה זה ניתנים בעולם שמחה ועליצות לרשעים וסבל לצדיקים? אולם זה נמשך רק „עד אבוא אל־מקדשי־אל, — אבינה לאחריתם"; לאמר, כשבא אל בית המקדש נפקחו עיניו לראות ולהבין אחריתו של כל דבר, ואז מצא נוחם לנפשו, לחבב את חייו הטהורים ולבחול בחייהם הנלוזים של הרשעים הגאים.

רחוקים אנחנו מתקופה הקדומה, כשביהמ"ק עמד על מכונו — קרוב לאלפיים שנה, ואין לנו לצערנו מושג ברור מההשפעה שהיתה לו על העם, במיוחד על אלה שהכינו נפשם לקבל השפעה רוחנית. אכן, אפשר להבין קצת ממה שאנו מרגישים היום בעמדנו על יד הכותל, שריד מחמדנו מימי קדם. מבשרנו נחזה, כי כשמתחילים לומר שם פרקי־תהילים או תפילה — זרם של חמימות פנימית מתפרץ ולעתים תכופות עינינו דומעות מכאב ומגיל; כאב על החורבן שהשאיר רק אבנים דוממות, ורחשי־גיל שזכינו לכבוש שטח זה הקרוב כ"כ ללבנו.

ואם בעמדנו על יד אבנים חרבות שזכו אבותינו הקדמונים להיות בעזרה הקדושה ולהתפלל לה' המשרה שכינתו שם — על אחת כמה וכמה.

www.daat.ac.il

ו

אמנם, גם קדושת ביהמ״ק לא הועילה בתקופה של יצרא דעבודה זרה או שנאת חינם — וזה גרם לחורבנו. אלה, שספגו בנפשם מחשבות של אלילות ועבודה זרה בחורבן הראשון, לא יכלו לקבל את ההשפעה של קדושה; או בחורבן שני, אלה שהיו אכולי־קנאה ושנאת־חינם לא קלטו את האוירה הנאצלה של הבית הגדול, אבל בדרך כלל השפיע המקדש על כולם לרוממם ולטהרם ועוררם לתשובה.

כמה התגעגע דהמע״ה, נעים זמירות ישראל, להקים את ביהמ״ק ולשמוח בבנינו ובישובו ושפך את לבו בשירה קדושה ואדירה לאמר: „צמאה נפשי לאלקים לא־ל חי, מתי אבוא ואראה פני אלקים?״ והוא מסיים: „מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי, הוחילי לאלקים כי עוד אודנו ישועות פני ואלקי״ (תהילים מב, יב).

אכן, עם שמחתנו הגדולה, שזכינו לשחרר את ירושלם ולשפוך צקון־לחש על יד הכוחל המערבי, עדיין מוקדם לחשוב באופן מעשי על בנין המקדש ועלינו להמשיך בתפילותיני: „והשב את העבודה לדביר ביתך״, ולקוות כי הקב״ה ימשיך להראנו נפלאות ונגיע גם לבית המקדש השלישי — הנצחי.

כי מלבד עיכובים ומניעות מבחוץ, עדיין זקוק הצבור היהודי בארץ ובעולם כולו לשים לב להכנה נפשית לקראת הקמת בית מקדש עולמים. גם הקמת ביהמ״ק הראשון נדחתה עד מלכות שלמה, כדבר ה׳ ע״י נביאו.

והנה רבינו הרמב״ם ז״ל, אומר (הל׳ מלכים פי״א, ה״א) דברים ברורים בנדון זה: „המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל״. וכך נזכר כמה פעמים בתלמוד, כשדנו על עבודת ביהמ״ק אמרו (זבחים מה, א, ועוד): „הלכא למשיחא״ („הלכה הצריכה לנו לימות המשיח כשיבנה בית־המקדש״ — רש״י), כי אז יכין העם את לבו ואת נפשו למטרה זו.

ואם גם נמצא איזה מקור שאפשר לבנות ביהמ״ק, גם לפני ביאת המשיח, הכוונה היא כי מקודם צריכין להכין את העם ולהדריכו, שיבין את ערכו ודרישותיו של ביהמ״ק. ובינתיים נתבצר במעוז התורה, שהיא משיבת נפש ומחכימת פתי. תפילתנו הקבועה היא: „שיבנה ביהמ״ק במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך״. הפצת התורה בעם תכין אותו לקראת המשימה הגדולה הזאת ויהא רעווא שנראה זאת בעינינו, בימינו בקרוב, אמן.